

BİR ROMA'LI ASKERİN MEZAR KİTABESİ

Ord. Prof. Dr. GEORG ROHDE

Ele aldığımız bu mezar taşı mermerden yapılmıştır. Bithynia bölgesinde, eski Krataia-Flaviopolis'in (bugünkü Gerede'nin) aşağı yukarı 5 km. kuzey batısında bulunan Sofular köyünde meydana çıkarılmıştır. Şimdi Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasındadır. Taşın bir alınlık ile akroterleri vardır; alınlık sahasında bir rozet görülmektedir. Boyu 1.47 m., eni 0.61 m., derinliği 0.42 m. dir. Takriben 0.61 m. uzunluğunda ve 0.51 m. genişliğinde, oyuk bir çerçeve içinde ölünün büstü yüksek kabartma ile tasvir edilmiştir. Hatlar kabadır ve bütün tasvir kaba taslak işlenmiştir. Yüz hemen hemen tamamen haraptır. Ölünün sırtında *tunica* ve *sagum* vardır: *tunica*'sı sağ kolunun üst kısmında bulunan çizgi şeklindeki kıvrımlardan belli oluyor; *sagum*'u sağ omuz üzerinde bir iğne ile tutturulmuştur, kenarı sol omuz üzerinde doksan derecelik bir zaviye ile yukarı doğru kıvrılmıştır. Büstün altında ufki ve yukardan görünür vaziyette kısa bir kılıç veya bir kama görülmektedir.

Bu tasvirin altında üç heksametreden ibaret altı satırlık bir yunanca kitabe vardır. Harflerin yüksekliği takriben 0.03 m.; satırların aralığı 0.02 m. Taşın sol kenarı bir yere çarpmış olmalı; 3 ve 4 satırların başında bulunan harfler zedelenmiştir.

εἴκοσι καὶ δέξη βιοτῆς, | στρατιῆς δέ τε ἑπτὰ.

Μαρκιανὸς Σεύηρον ἀμειψάμενον θέτο τὸν βίω,

*Αστακίδην συνόματον, | ὃν ὠκύμορον λάβε σιγῆ.

Tercümesi: Hayatı yirmi iki, askerliği yedi yıl sürmüştür. Marcianus Severus'u, öldükten sonra bu mezara koydu vakitsiz ölümle sessizler ülkesine göçen kardeşi Astakos oğlunu.

Harflerin şekillerine bakılırsa, bu kitabe İ. s. 2. veya 3. yüzyılda yazılmış olmalıdır. Sigma sağa doğru açılan köşeli parentez, omega da iki yanında ortaya doğru birleşen iki çengelli bir yarım daire şeklindedir. Omikron sekiz defa küçük bir daire şeklinde, yalnız üç defa normal büyüklükte hâk edilmiştir. 4. ve 5. satırlarda "bağlama," lar bulunmaktadır (4. satırda iki defa ME, 5. satırda HNΣ).

Büyük bir itina ile yazılmış olmasına rağmen kitabe iki imlâ hususiyeti arz etmektedir: τὸν βίω ve ὠκύμορον. Gerçi bu yazı şekli kitabelerle uğraşanlarca meçhul değildir, ama bunun sebepleri üzerinde kısaca durmak faydalı olur. Yunanca kitabelerde nasallerin yazılışında daima bir kararsızlık müşahade edilmiştir. Bu kararsızlık ses kaideleri gereğince meydana gelen "benzeme," nin (assimilation'un) yazıda bazan gösteril-

mesi, bazan da gösterilmemesinden ileri gelir. Bilindiği gibi, umumiyle *σύμμαχος* yazılır, ancak bu kelime de *σύν* öntakısı mevzuubahs olduğu bilindiğinden, çok kere ses kaidesine uygun olan şekle etymon bakımından doğru olan *σύνμαχος* şekli tercih edilir, *Ἐμπορος yerine *ἔμπορος*, *ἔμπειρος* yerine *ἔνπειρος* ve daha birçok kelimelerin böyle değişik şekillerde yazılması hep bundandır. Mekteplerdeki heceleme âdetinin de etimolojik yazılışa âmil olmuş olması mümkündür¹; *σύμμαχος* kelimesini hece hece ayırırken hece sonunda gelen *μ* ihtimal *ν* oluyor ve böylece *σύνμαχος* şekli meydana geliyordu. Üstelik kitabelerde çok kere bir labial veya *μ* önünde "benzeme,, vâki olmaksızın *ν* yazıldığı görülüyordu: meselâ *ἐν πόλει*²; assimilation'lu şekillerle assimilation'suz şekillerden hiçbiri ağır basmıyordu; hattâ aynı kitâbede "benzeme,, bir yerde dikkate alınıyor, başka bir yerde ise dikkate alınmıyordu. Sonra şunu da unutmamalı ki eski kitâbelerde kelimeler aralıklı yazıldığı takdirde de (bunun için en çok kullanılan usul kelime arasına birer nokta koymaktı) çok kere *ν* ile biten kelimeler (meselâ öntakı ve harficerler) bağlı olduğu kelimedenden ayrı yazılmıyordu. Neticede pek bilgili olmıyan kimseler her fırsatta labial ve *μ*'den önce gelen nasali *μ* ile değil, *ν* ile göstermenin doğru olduğu zehabına kapılıyorlardı. Böylece *Ὀλυμπία, *λαμβάνω*, *πένη*, *ἄμενπτον*⁴ gibi şekiller meydana gelmiştir; hattâ *ἐγρανμάτευεν*⁵ ve *κέκρυνμαί*⁶ şekillerine de raslanıyor. İşte ele aldığımız epigramda da, *τόμβος* kelimesi etymon bakımından lat. tumulus ile münasebetli olduğu ve herhalde *μ* ile yazılması gerektiği halde, *τόνβωι* şekli görülmektedir.

Diğer taraftan kelime sonunda bulunan *ν*, müteakip kelime bir labial veya *μ* ile başladığı takdirde, telâffuzda assimilation'a tâbi olur. Bu assimilation çok kere yazıda da gösterilir⁷. El yazmalarımızda da, tektük dahî olsun, *ἐμ Πλαταίαις*, *ἐμ Πειραιεῖ* gibi imlâlara raslarız. Buna dair misaller kitabelerde daha çoktur (kolaylık için Hiller von Gætringen'in "Tarihî Yunan kitabeleri,,nde geçen bütün misalleri gösteriyorum): *στεσαμ πρόσθε* (11), *ἀμ πεδλον* (34), *ἐμ Πυθῶνι* (36), *ἀθανατόμ με*, *εὐπόλεμομ μνεμ,*, *μὲμ φουχάς*, *μὲμ πόλις*, *ἐμ προμάχοις* (53), *καλλιχορομ πατρίδα* (58). Pek tabii olarak bu assimilation'a bilhassa *ν* ile biten çekim bitimleri tâbidir: öyle ki *τόμ*, *αὐτόμ* veya *ἀθάνατομ* gibi sıfatların akkusativ şekilleri meydana gelmiştir. Çok eski zamanlardan beri bu

¹ Kühner-Blass, Ausführliche Grammatik der griech. Sprache I 1, S. 265.

² Meisterhans, Grammatik der attischen Inschriften, 3. Aufl. v. Schwyzer, S. 113.

³ Meisterhans, S. 112.

⁴ IG XII 3, 1344 = H. v. Gaertringen, Hist. griech. Epigramme Nr. 100.

⁵ Meisterhans 113, 1052.

⁶ Kaibel, Epigrammata Graeca 96.

⁷ Guttural ve sigma önünde bulunan *ν*'ün «benzeme»si yazıya çok kere aksediyorsa da, bir labial veya *μ* önünde vâki olan hallere nisbetle bu daha nadirdir. Lambda önünde «benzeme»ler ise yazıya ancak tektük aksemiştir (Meisterhans 111).

hallerde de kararsızlık müşahade edilir: "benzeme,, neticesinde μ 'den başka bir sesin meydana geldiği yerlerde de ν yerine μ vardır. İ. ö. 3. yüzyıla ait kitabelerde, meselâ $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\mu$ και $\xi\rho\gamma\alpha$ ⁸ ve $\Lambda\upsilon\sigma\iota\mu\alpha\chi\omicron\mu$ $\chi\rho\upsilon\sigma\acute{o}\nu$ ⁹ şekillerini görüyoruz. İşte ele aldığımız epigramda da görülen $\acute{\omega}\kappa\acute{\omicron}\mu\omicron\rho\omicron\mu$ şekli de labial veya μ önünde kaideye uygun olan "benzeme,, nin yanlış teşmilinden ileri gelmektedir.

Kitabenin muhtevasına gelelim. Severus gayet gençken, 15 yaşında asker olmuştur; bunda hayret edilecek bir şey yoktur. Henüz 22 yaşında iken ölmüştür. Nasıl öldüğü ve hangi askerî kıtaya mensup olduğu kitabede bildirilmiyor. Herhangi bir rütbeye yükselmemiştir: böyle olsaydı, rütbesi muhakkak bildirilirdi; yaşı da küçük olduğundan bu ihtimal varit görülemez. Göze çarpan bir nokta gerek Severus'un gerek kardeşi Marcianus'un yalnız birer isimle anılmış olmalarıdır. Bunun sebebi ihtimal mısraa birden fazla sayıda ismin yerleştirilmesindeki güçlükte aranmalıdır. Ancak herikisinin de hiç değilse daha birer ismi olması muhakkaktır. Bu isim belki Aurelius idi. Aurelius ismi Roma imparatorluğunun doğu bölgelerinde o kadar yaygındır ki, tefrik için işe yarayacak bir unsur teşkil etmez. Tesadüfen Aurelius Marcianus ve Aurelius Severus adları yine Bithynia'da çıkan kitabelerde geçmektedir¹⁰.

Ya Ἄστακιδης nedir? Şekle bakılırsa, bir patronymiktir ve "Astakos oğlu,, demektir; şu halde gerek Severus gerek Marcianus bir Astakos'un oğludurlar. İnsanı düşündüren iki sebep olmasa, bu izahla iktifa edilebilirdi. Ama, benim bildiğime göre, Astakos bir insan adı olarak geçmiyor: Astakos yalnız Bithynia'da Astakos şehrinin $\eta\rho\omega\varsigma$ $\kappa\tau\iota\sigma\tau\eta\varsigma$ 'i ile iki efsanevi şahsın taşıdıkları addır. Sonra şu da var ki kitabemizin bulunduğu bölgede, yani Bithynia'da Astakos adlı bir şehir vardı. Bu şehir Megara'nın bir kolonisi olup eski Nikomedeia, bugünkü İzmit'in karşısında bulunuyordu. İzmit'in, kıyılarında bulunduğu bugünkü İzmit körfezinin eski adı da Ἄστακηνός κόλπος , yani Astakos körfezi idi. Bizim kitabemizin hâk edildiği sıralarda Astakos şehri artık uzun zamandan beri mevcut değildi. Lysimakhos tarafından tahrip edilmişti, sâkinleri de Bithynia kıralı Nikomedes tarafından yeni kurulan Nikomedeia'ya nakledilmişlerdi¹¹.

Hal böyle olmakla beraber Roma imparatorluğu devrine ait kitabelerde Astakos şehrinin adına birkaç yerde raslanıyor. Son zamanlarda Louis Robert Ἄστακηνή γῆ veya sadece Ἄστακηνή sözleri ile Nikomedeia şehrinde başka bir şey ifade edilmek istenmediğini bence ikna edici

⁸ Meisterhans 113, 1052.

⁹ H. v. Gaertringen, Hist. Griech. Epigramme Nr. 89.

¹⁰ F. K. Dörner, Inschriften und Denkmäler aus Bithynien, Berlin 1941, Nr. 61 ve 88.

¹¹ Strabon XII, 263: $\text{Κατεσκάφη δ' ὑπὸ Λυσιμάχου, τοὺς δ' οἰκήτορας μετέγαγεν εἰς Νικομήδειαν ὃ κτίσας αὐτῆν.}$

bir şekilde ispat etmiştir¹². Louis Robert'in izahları benim bu kitabeyi gördüğüm zamandan beri tahmin edegeldiğim şeyi, yani *Ἀστακίδης* patronymiği ile burada ölünün soyu değil, nereli olduğu gösterildiği şeklindeki düşüncemi basit bir tahmin olmaktan çıkarıp kati kanaat mevkiine sokacak mahiyette görünüyor. Gerçi Nikomedeia eski Astakos'un bulunduğu yerde kurulmuş değildir denebilir; ancak onun yerini tutmak üzere kurulduğu da bir hakikattir¹³. Tahrip edilen Astakos şehrinin tanrıları ile kültlerinin ve tabii Heros Astakos ile kültürünün de bu arada yeni kurulan şehre nakledildiği hakkında şüphe edilmemelidir¹⁴. Ancak sonraları hususiyle Bithynia'da bulunan bir kitabede *Ἀστακίδης* patronymiği gayet hususî bir mâna almıştır. Burada bir insanın babasını akla getirmek lüzumsuzdur, böyle bir şey kastedildiğini düşünmek bile yersizdir. Nasıl bir Atina'lı, bilhassa bir şiirde, *Κεκροπίδης* sözü ile gösterilebiliyorsa¹⁵, aynı şekilde Nikomedeia'lı biri için de, İ. ö. VIII yüzyılda kurulmuş olan şehrin "heros,"u hatırlanarak, *Ἀστακίδης* kelimesi kullanılmış olabilir.

Tabii olarak beklenen *Νικομηθεύς* yerine böyle bir ismin niçin kullanıldığı aşikârdır (ihtimal bu şekil incelediğimiz epigram için yaratılmamıştır); burada da Louis Robert'in *Ἀστακίη γῆ* ve *Ἀστακίη* için gösterdiği sebepler gösterilebilir. Ne *Νικομηθεύς* ne de *Νικομηθεία* kelimeleri heksametre veya pentametre kalıplarına sokulamaz. Halbuki *Ἀστακίη* yalnız daktylos ritmine mükemmelen uymakla kalmıyor, üstelik yapısı bakımından epigram üslubuna da yaklaşıyor.

¹² Hellenica (Revue de philologie XIII, 1939) s. 166 v. d. Robert'in benim için maalesef uzun zaman meçhul kalan izahlarını bildiren F. K. Dörner'e müteşekkirim. Louis Robert de, istifade edebilmem için, makalesinin bir ayrı basımını göndermek lütfunda bulunduğundan, burada kendisine derin teşekkürlerimi bildirmek isterim. Robert tarafından meydana konulan belirtilerden başka, Libanios'un eserlerinde geçen iki yer *Ἀστακία* adının edebiyat dilinde Nikomedeia yerine kullanıldığını göstermektedir. Bu yerlerden birinde (or. XII 29) imparator Iulianus'un Nikomedeia'da ikametinden bahsedilerek, şöyle denmektedir: *καὶ μέσος δυοῖν βασιλείων ἰδιώτης ἐν Ἀστακίᾳ καθήμενος . . .* İkincisinde de (Bios 30) Libanios'un Constantinopolis'ten Karadeniz Ereğli'sine yaptığı yolculuk mevzuubahstir: *. . . ἐλθόντες τε διὰ Χαλκηδόνος διὰ τε Ἀστακίας τρίτης τε ἐτέρας πόλεως μικρᾶς μὲν ἐκ μεγάλης τῆς πρίν, . . . ἐρχομαι τε εἰς τὴν Ἡρακλέους, ἣν ἔκτισεν ἐκεῖνος τοῦ τῶν κάτω ἡεῶν κρατήσας κυνός, καὶ τὴν ἀνάβασιν εἶδον . . .* Burada da *Ἀστακία* ile Nikomedeia'dan başka bir şey kastedilmediği aşikârdır. Aneak aşikâr olmayan bir şey varsa, o da Libanios'un geçtiği üçüncü şehrin hangisi olduğudur. Bu şehrin Bythinion-Klaudiopolis (bugünkü Bolu) olduğu düşünülüyorsa da, Prusias ad Hypium, yani eski Kieros (bugünkü Üskübü) olması ihtimali daha kuvvetlidir.

¹³ Ruge RE XVII 471.

¹⁴ Robert, aynı eser, s. 169: le héros Astakos a dû être honoré parmi les πτίσται de Nikemédie.

¹⁵ Kaibel, Epigrammata Græca 794 b. Bu çeşit isimlerin çoğul şekilleri ile daha çok misal vermek mümkündür. Meselâ *Διναῖδαι* veya *Ρωμολίδαι* sadece «Roma'lılar» demektir. *Ἀνδροκλίδαι* sadece «Ephesos'lular» mânasına gelir (Kaibel, aynı eser, 877 a 2).

Ancak Ἀστακίδης kelimesinin kullanılmasına yalnız böyle şekli sebeplerin âmil olduğunu ileri sürmek veya bunda yalnız bilgince bir kelime oyunu görmek doğru olmaz. Ele aldığımız kitabenin yazıldığı zamandan çok daha evvel eski dünya insanları maziye sevgi ve saygı ile anmayı ve bu mazi ile kendi aralarında mevcut bağları aramayı ve belirtmeyi âdet edinmişlerdir. Bu hareket tarzı ihtimal Yunanlılara kendi efendileri olan Roma'lılardan üstün oldukları hissini veriyordu. Tacitus (Hist. II 4, 1) Titus'un Kıbrıs'ı ziyareti münasebeti ile şu ifadeyi kullanır: *laetum antiquitatis Graecorum genus*. Roma imparatorluğu zamanında Anadolu'da bu efsanevi maziye dönüşü sezme gerçekten mümkündür. Uzun bir maziye dönüp bakabilmek şuuru dahî bir şan ve şeref kaynağıdır: bu zamanlara ait kitabelerde sık sık raslanan ἀρχαία πόλις kelimeleri de bunun bir belirtisidir. Şehirlerin efsanevi menşelerinin ve kahramanlarının hatıralarına hususî bir ihtiram ve sevgi gösteriliyordu; bu suretle şehirlere Yunan mythos'unda birer mevki temin edilmiş oluyordu. Böylece Tarsus'lular şehirlerinin Herakles veya Perseus tarafından kurulmuş olmasından gurur duyuyor¹⁶ ve kendilerine "Argos'lular," adını veriyorlardı¹⁷. Ikonion, sikkeleri üzerine Perseus'un tasvirini bastırıyordu¹⁸. Phrygia'da Aizanoi kasabası menşesini Tantalos'un bir oğlu olan Aizen'e veya Arkhas'ın üç oğlundan biri olan Azan'a irca ediyordu¹⁹. Anadolu'nun başka birçok şehirleri de, yukarda adı geçen şehirler gibi hareket ediyordu. Nikomedeia şehrinde de İ. ö. VIII. yüzyılda kurulmuş olan ve sonra da synoikismos neticesinde Nikomedeia'nın bir parçası haline gelen Megara kolonisinin ἥρωας κτίστης'inin hatırlanması bu çerçevede dahilinde mütalea edilmelidir.

Mazi ile mevcut münasebetleri bu şekilde belirtmek istemenin tabii bu arada bir siyasî mânası da vardır. Anadolu'nun her bölgesinde bulunan şehirler birbirlerine devamlı şekilde rakip vaziyette yaşamaktadırlar; her hangi birinin kendi eskiliğini veya efsanevi menşesini ileri sürmesi rakipleri arasında bir üstünlük temin etmesine yarar. Ancak efsane dünyasına vaki bu gibi ircalarda tabii olarak bir dinî mânâ da mevcuttur. Bu da, incelediğimiz kitabede görüldüğü gibi, o efsane hatırasının bir şahsı hedef tutması şeklinde tecelli eder. Ἀστακίδης patronymiğinin tahmin ettiğimiz mânâda ilk olarak bu kitabede kullanılıp kullanılmadığını bilmiyoruz. Ancak muhakkak olan bir şey var: bu patronymiği ilk defa kullanan kimse, böyle yapmaktaki, yalnız mısraın kalıbına uymayan Νικόμηθεύς'un yerini tutacak herhangi bir kelime bulmak istememiş, aynı zamanda Ἀστακίδης diye adlandırdığı şahsa

¹⁶ Lucanus, Pharsalia 3,225: Persea Tarsos. Dio Khrys. 33,1. 45, 47

¹⁷ Dio Khrys. 33,1: . . . ὡς ἔστε Ἑλληνες καὶ ἔτι βελτίους, καὶ ἀρχηγούς ἔχετε ἥρωας καὶ ἡμιθέους.

¹⁸ Cat. of the Greece coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia, pl. I nr. 5.

¹⁹ L. Robert, Etudes anastoliennes 304.

daha yüksek bir varlık ve değer atfetmek te istemiştir. *Αστυλίδης* bir şahsın sırf menşeini göstermekle kalmıyor, bu şekilde anılanı aynı zamanda insan ruhunun en yüksek yaratıklarından biri olan Yunan mythos'unun içine katıyor. Severus, kendisi ne kadar genç ölmüş, hayatı ne kadar basit olmuş olursa olsun, *Αστυλίδης* diye anılmakla bir anda sürekliliğin, yıkılmazlığın, ebediyetin katına yükseliyor; kahramanlar çağının parıltısını onun üzerine vuruyor ve bizzat kendisini kahramanlar arasına sokuyor.

Çeviren :

Dr. Samim Sinanoęlu
Klasik Filoloji Doçenti
